

עולם ההלכה

מכון סמיכה
נייש ככל אחד
נוולם החכמה

גיליון כ"ה | שבת קודש פ' אמור | י"ט אייר תשפ"ה

עולם הפרשה

Rabbi Eliyahu Rapoport Bais Menachem Chabad Center, Chicago

עולם הצדיקים

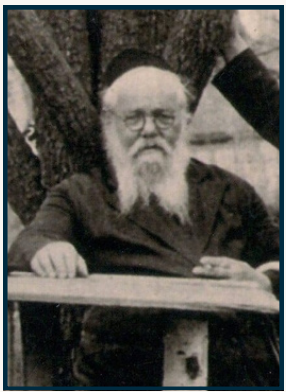
ראש ישיבתנו הרב מנחם מענדל פרעפקאט רב ומו"ץ בניו הייבן

Azazel, A Bribe to the Satan? Part 2

אם קברי צדיקים מטמאים - הדעות והמנהגים

וַיָּתֵן אֱהֲרֹן עַל שְׁנֵי הַשְּׁעִירִים גְּלוּלֹת גֹּזֶל אֶחָד לַה' וְגֹזֶל אֶחָד לְעִזָּאֵל.

Bribing The Prosecutor
The Ramban's approach to this topic is in many ways the 'ground-zero' upon which many later authors build their ideas. What follows is a free translation of selected excerpts from the Ramban; for a fuller appreciation, it is highly recommended to study the entire passage in the original.

הזקן אהרן

The pasuk says: "the goat (השעיר) will bear their sins (עונותם) upon itself". The Midrash explains that שעיר (goat) is a reference Eisav who was an איש שעיר (a hairy man), and עונות תם or עונותם is a reference to the sins of his brother Yaakov – the Jewish people.

This is further elaborated on in Pirkei Rabbi Eliezer (46): The Jews would give Samael[1] [= the celestial minister of Eisav] a 'bribe' on Yom Kippur so that he does not sabotage their offering by prosecuting Israel in the heavenly court ... Samael saw that no sin was found among them on Yom Kippur, so he declares to Hashem: 'Master of the Universe! You have one nation on earth who are like the ministering angels in heaven' ... Hashem hears the prosecutor's testimony and He grants the Jewish people atonement.

...The Torah has absolutely forbidden the acceptance of angels as deities and any service to them, But Hashem commanded that on Yom Kippur we send a goat in the desert to Samael, the celestial minister who rules in the desert and desolate places, and is the source of power of the stars of the sword, blood, wars, quarrels, wounds, plagues, division and destruction ... among the nations he is represented by and manifest in Eisav who engages in wars and weaponry. Among animals he is represented by the goat. Thus, we find that the terms שדים (demons) (damagers) and שעירים (goats) can be used interchangeably.

So, sending a goat to Azazel is not an offering from us to him, rather, our intention is to fulfill the will of our Creator Who commanded us to do so. An analogy for this is someone who hosts a feast for the king, and the king commands the host to give a portion to a specific servant of his. Clearly, the host is not giving anything of his own to that servant, nor is he dealing with him directly. He gives everything to the king, and the king is giving a gift to his servant, the host is simply observing the king's command, and out of respect for the king he does all that he has commanded him.

This is also the reason for casting lots on the goats. Were the kohen to sanctify them verbally 'for Hashem' and 'for Azazel', it would seem as if he were performing a service to Azazel. To avoid conveying this impression, the kohen would stand the two goats before Hashem, for both of them were a gift for Hashem[2] ... therefore, because it is not an offering to Samael, we do not slaughter it altogether as would be done to a sacrifice, but rather 'send it into the desert'.

Continues On page 4

פתיחה
בסימן הקודם הארכנו על ב' מקורות שעליהן יצאו לידון בדבר החדש שיהיו הכהנים מותרים ללכת לקברי צדיקים ללא חשש איסור "לנפש לא יטמא בעמיו", כי צדיקים אינם מטמאים במת.

אחת המקורות היא אשכבתיה דרבי המחבר גמ' כתובות (קג, ב) שבו אמרו "אותו היום בטלה קדושה", ופירש רבינו חיים כהן, שאף הכהנים נטמאו לו, וכי"ב איתא בירושלמי. ורבינו חיים הורה כן למעשה, ואמר, "אלמלי היה בפטירת רבינו תם הייתי מטמא לו". מקור הב' הוא המדרש (ילקו"ש משלי רמז תתקמד) שבו מסופר על אליהו הנביא שנתעסק בקבורת רבי עקיבא למרות שהיה כהן. ואמר "אין טומאה בתלמידי חכמים".

ומלבד מה שפלטנו במקורות אלו בסימן הקודם, יש כמה מאמרים אחרים בש"ס שיש לישא וליתן בהם בענין הזה.

אזל אבתריה לחצר מות
איתא בגמרא ברכות (יח, ב). "אבזה דשמואל הוה קא מפקדי גביה זוזי דיתמי. כי נח נפשיה לא הוה שמואל גביה, הוה קא קרו ליה בר אכיל זוזי דיתמי. אזל אבתריה לחצר מות [בית הקברות], אמר להו בעינא אבא כו".

הא חזינו דשמואל הלך על קברי אבות, והרי שמואל כהן היה כדאיתא במגילה (כב, א): "אלא רב הא איכא שמואל דכהנא הוה." (והוא אותו שמואל, וכדפירש רש"י שם, "הא איכא שמואל, בהרדעא שהוא ממדינת בבל דכהנא הוה." שמעינו מינה שקברי צדיקים אינו מטמאין.)

מיהו, ראה בהגות מצפה איתן שעמד על זה בקצרה, וכתב שכבר ביאר המהרש"א (שם) שמעשה זו דשמואל היתה רק במראה חלום, וזה לשונו: "אזל אבתריה לחצר מות, פי' במראה ובחלום, כמ"ש בחידושי אגדות, דהרי שמואל כהן היה כדאיתא במגילה דף כ"ב".

ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם
ולאידך גיסא, יש כמה וכמה ראיות על פני כל הש"ס שגם צדיקים מטמאים במת, וכנראה שכך ההנחה הפשוטה בדברי חז"ל. וא"א לפורטם כי רבים הם, אבל נדבר במקצתם.

בפרשת בהעלותך כתיב, "ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם", ובמסכת סוכה (כה, א) נחלקו התנאים מי היו ולמי נטמאו, "יא מישאל ואלצפן היו שנטמאו לנדב ואביהווא. ויא נושאי ארונו של יוסף היו. והכי גרסינן התם: "דתניא ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם וגו' אותם אנשים מי היו, נושאי ארונו של יוסף היו, דברי רבי יוסי הגלילי. רבי עקיבא אומר מישאל ואלצפן היו, שהיו עוסקים בנדב ואביהווא".

הא חזינו שאפילו צדיקים גמורים כיוסף הצדיק וכנדב ואביהווא מטמאים במותם. וכבר עמד על זה המהר"ל בתשובותיו (סימן קו) וזה לשונו: "קברי צדיקים מטמאים באהל כדאיתא בתוספות פרק המקבל. ומי לנו גדול מיוסף, ונושאי ארונו נדחו לפסח שני, וכן מישאל ואלצפן".

ריש לקיש ורב בנאה ציינו מערתא
ועוד ראייה, שאמרו במסכת בבא מציעא (פה, ב), "ריש לקיש הוה מציינו מערתא דרבנן. פי', היה מציינו מקום קבורתם של הצדיקים. ופירש רש"י: "שלא יכשלו כהנים לעבור עליהן ולהאיל, שלא תארע תקלה על ידי צדיקים".

וכיוצא בזה במסכת בבא בתרא (נח, א), איתא דר' בנאה הוה קא מציינו מערתא. ופירש הרשב"ם, "כדי להכיר מקום הטומאה ולא יביאו טהרות דרך כאן שלא יאהיל על הקבר." ובהמשך הגמרא איתא שמתוך המערות שהיה מציינו, היתה מערת אדם הראשון ואברהם אבינו¹. הא קמו שקברי צדיקים מטמאים, כי אחרת למה הוצרך לציין.

ושיטת המקילים צריכה יישוב מראיות מפורשות האלו.

האנשים לא היו טמאים
וביישוב הראיה מהאנשים אשר היו טמאים לנפש אדם, עיין בספר אגרא דכלה (פ' בהעלותך) שמיישב דאמת היו מסופקים אם היו טמאים. ולבסוף עשו את הפסח במועדו, ופרשת פסח שני לשאר ישראל

ונאמר. זה לשונו: "חשבו בקל וחומר הלא תומאת הכהנים הוא בלאו, ונדחה אצל הצדיקים, והכהנים קדושה יתירה נוהגת בהם, מכ"ש שלא יטמאו את האדם להיות נדחה מקרבן פסח. וז"ש אנתנו שטמאים (רק) לנפש אדם (קדושה שלא שלטה בשרם וזוהמת הנחש ואין בהם טומאה א"כ) למה נגרע כו', נ"ל. ואחשבה באפשר משום הכי לא נאמר להם שום תשובה רק לישראל בכלל, והאמת הם עשו את הפסח במועדו."

ראשו של עשו הרשע

וביישוב הגמרא בבא בתרא הנ"ל בדר' בנאה שהיה מציין מערת המכפלה, כתב המנחת אלעזר (חלק ג סימן סד) דלא משום אבותינו הקדושים היה ר' בנאה מציין מערת המכפלה, אלא בשביל ראשו של עשו הרשע שנקבר עמהם הוא שהיה מציין. וכן איתא במסכת סוטה (יג, א): "חושם בריה דדן תמן הוה כו' שקל קולפא מחייה ארישיה נתרו עיניה ונפלו אכרעא דיעקב."

ובמדרשים (עיין בראשית רבה ויחי פרשה כא: ופדר"א פרק לט) מפורש יותר שראשו נקבר שם. והכי איתא: "והיה בידו מרה והכהו על צוארו, וראשו נפלה במערה, וכל מטתו של יעקב נתמלא דם."

ומבאר המנחת אלעזר שהיה עשו מטמא במת לפי שהיה דינו בישראל מומר כדאיתא במסכת קידושין (יח, א). ואף שאמר גופו לא נקבר שם, ראשו לבד מטמא באהל כדקיי"ל (מסכת אלוות פ"ב מ"א) שדרה והגולגולת מטמאים באהל.

ציון הקברים כדי להתפלל שם

אמנם המנחת אלעזר לא התייחס להקושיא מהגמרא בבא מציעא (פה, ב) בדריש לקיש דהוה מציין מערתא של רבנן. ושם לא מסיק תירוצו. אך זה ניתן ליישב ע"פ מה שכתב הכפתור ופרח (פרק א) שמפרש דלא כפר"ש שהיה מציין בשביל הטומאה, אלא היה מציין הקברים בשביל הבאים להשתטח שם. וזה לשונו: "וגם ציוני הצדיקים מדאמרין ריש פרק סדר תעניות (תענית טז, א), ולמה יוצאין בבית הקברות, פליגי בה רבי לוי בר חמא ורבי חמא בר חנינא, חד אמר הרי אנו חשובין לפניך כמתים, וחד אמר כדי שיבקשו מתים רחמים עלינו. מאי בינייהו קברי גוים."

וכן כלב דאמרין פרק אלו נאמרין בכל לשון (סוטה לד, ב), ויעלו בנגב ויבא עד חברון, ויבואו מבעי ליה, אמר בר מלמד שפירש כלב מאחיו, הלך לחברון להשתטח על קברי אבות העולם, ואמר בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים, יהושע כבר בקש משה רבינו עליו רחמים.

ומצאנו רבי בנאה דהוה מציין מערתא בסתם, פרק חזקת הבתים (ב"ב נח, א), וריש לקיש פרק השוכר את הפועלים (ב"מ פה, ב) מערתא דרבנן בפרט. ורבי בנאה חכימא דיהודאי הוה (ב"ב נח, ב). ומצאתי להיעב"ץ בהגהותיו למסכת בבא מציעא (שם) שכתב בדברי הכפתור ופרח, וזה לשונו: "נראה לי שהיה ריש לקיש מציין הקברים כי היכי דלידעו אינשי ואתו לצלווי על קברם, ומודעי להו כל צרה שלא תבוא על הצבור. והיינו נמי דרבי בנאה דהוה מציין קברי האבות, בבבא בתרא (נח, א), שקברי צדיקים כמו האבות בראי שאינם מטמאים, אלא נפקא מינה כדאמרן, וכמו שאמרו בסוטה (לד, ב) גבי כלב שהשתטח על קברי האבות."

תלוי באופן המיתה

האבני נזר (יו"ד סימן תסו אות יז) יש לו דרך מיוחדת בענין הזה. והסכים להעיק דעת המתירים, אך הוא מגביל היתר ומחלק בין אם הצדיק נהרג ע"י אדם - שאז אין בו טומאת מת, ובין אם מת מיתה טבעית שאז הוא מטמא. וכתב כן כדי ליישב הגמרות הנ"ל. כי אליהו הנביא שנתעסק בקבורת רבי עקיבא, זהו לפי שנהרג ע"י המלכות הרשעה, ועל כן לא היה מטמא. אבל ארוננו של יוסף, נדב ואביהו, ומערת המכפלה ומערתא דרבנן, כולם מטמאים כיון שמתו בדרךם. וזה לשונו: "ולי היה נראה להשוות הא דנושאי ארוננו של יוסף גם הא דאין טומאה בצדיקים. והוא, דהנה טעם טומאת מת כתב רמב"ן [פ"ר חקת] משום דאדם מת בעטיו של נחש, וכמ"ש רח"ז ז"ל שג' טיפי מרה שזרק מלאך המות מטמאים הגוף ואינה מוצאת הגנשה מנוח לכך רגלה ויוצאת ומכאן טומאת מת. אך זה במוח, אך בנהרג שאינו מת ע"י מלאך המות כמ"ש בזה"ק (ח"א קי"ד) בטעם עגלה ערופה, ע"כ צריכין לבוא לטעם הזה"ק משום דבמאנא דקדושה בעיין לאתחברא. ובטעם הזהוה הוא שמחלקים, שבצדיקים אין טעם זה יעו הם קדשי הגוף בקדושת עצמו ואינו מאנא דקדושה לבד רק הגוף עצמו קודש ומקדש וכו' היצוינים יכולים להתאחז בהם."

אבל מת מעצמו כל שאינו מהמתים בעיניה ומת ע"י מלאך המות כמפורש בפרק אלו מגלחין (מ"ח כה, א) ש"אפי' האמוראים הגדולים היה מיתתו ע"י מה"מ, מטמא ע"י הג' טיפין. וע"כ דוקא רבי עקיבא שנהרג בידי אדם הוא שאמר אליו שאין טומאה בצדיקים. אבל יוסף שמת מעצמו שפיר קאמר הגמ' נושאי ארוננו של יוסף היה."

ונראה שהאבני נזר הולך בזה לשיטתו, כי הוא היה בכלל הגדולים שהחמירו על הכהנים להלכה ולמעשה שלא יכנסו לקברי הצדיקים, וכמו שמסופר בשו"ת תירוש ויצהר (ריש סימן ק), וזה לשונו: "אביא בזה מש"כ בספר אביר הרועים בדבר הגה"ק ר"א מסוכטשוב זצ"ל, שהיה גבור בעיר אדמו"ר הגה"ק בעל שפת אמת זצ"ל. ולמחרת קודם הלויה נכנסו אליו לשאלו אם הכהנים יכולים להתעסק בו מחמת שאין טומאה בצדיקים, והשיב, ח"ו. וסיפר שגם בקאצק אצל חמיו הקדוש זי"ע היו רוצים הכהנים לנהוג בזה היתר, והיה שם מרן הגה"ק בעל חידושי הרי"ם זצ"ל וצווח ככרוכיא על זה."

ולשיטתו, החמיר על הכהנים, כי הוא סובר שהצדיקים שמתו על מיטתם יש להם טומאת מת.

הדברי יחזקאל, בעת ביקורו בירושלים בתרכ"ט

את המעשה אשר יעשו

אחרי ככלות כל הפלפולים, חשוב לדעת את מנהגי הקהלות והוראות הגדולים בדבר זה.

מנהג זה שכהנים הולכים לקברי צדיקים הובא על ידי כמה מגדולי האחרונים, ומהם שהסכימו ביד הנוהגים כן, ונקטו סכברת האומרים שקברי צדיקים אין מטמאים. ומכללם, החיד"א, שכתב בספרו פני דוד (ריש פרשת בשלח): "אין טומאה בת"ח וצדיקים וכמ"ש אליהו הנביא ז"ל, וגם יוסף הצדיק לא נופל הוא ח"ו. ומנהג ישראל שהכהנים הולכין להשתטח על קברות הצדיקים תורה היא."

וכן הזכיר הבני יששכר את מנהג כהני ארץ ישראל בספרו אגרא דכלה (פרשת בהעלותך, המובא למעלה), וזה לשונו: "יש סמך לזה מירושלמי (ברכות פ"ג ה"א) כשמת רבי הוה מרכזי אין כהונה היום. וכן במדרש שוחר טוב (משלי פ"ט אות ג) שאליהו ז"ל נתעסק בקבורת ר' עקיבא ואמר לתלמידיו שהצדיקים אינו מטמאין. וכן נוהגין בארעא קדישא עד היום שהכהנים הולכים על קברי הקדושים."

וכן ה"עב"ץ (בבא מציעא קיד, א) וההפלאה (פנים יפות פרשת חקת, יט, ג) הביאו בפשיטות את המאמר הזה שאין הצדיקים מטמאים, ונקטו כן.

גם הגאון ממונקאטש (מנחת אלעזר ח"ג סימן סד) נטה להקל בדבר ולסמוך על סברת המתירים, לולא החשש שכל אחד יפסוק לעצמו מי הוא צדיק, ומי יבוא ויאמר שפלוני לאו צדיק הוא. וכן שמעתי שכאשר נסע המנחת אלעזר לארץ ישראל עם חותנו הרב ב"י הכהן רבינוביץ, התייר לו להכנס עמו בקבורת רחל אמנו ובמערת רשב"י."

ועל דרך זה הורה הישמח משה (פרשת שמיני), שכתב שמן הראוי להתייר להכהנים ללכת לקברי צדיקים, אלא שיבא לקול מזה כי מי יכריע לנו מי הוא צדיק, על כן אין להם להקל. וזה לשונו: "והנ"ל בזה, דבאמת סתירת דבר זה מבואר בכמה מקומות. מכל מקום, ודאי מעצם הדיון ראוי להיות שצדיקים לא יטמאו, כי

אין טומאה להם ובמיתתו נקראו חיים, אך לא ניתנה לנו להתנהג בדין זה, כי הכרעה זו אין דעתינו דעת האנושי מקפת אותה, כי אני ה' חוקר לב ובוחר כליות כתיב, והאדם ריש לעינים, ולכן אין לנו להתנהג בזה כלל אף אם נודע לנו שהוא צדיק, כדי שלא לחלק בין צדיק לצדיק, דאין כח המבחין בידינו, ואם כן השיב אליהו האמת, כנ"ל ברור ואמת בס"ד."

שיטות האוסרים

אחרי הבאת סברות המקילים ומקורותיהן, יש לציין כי באמת דעת רוב בניו ובניו של הפוסקים להחמיר בדבר זה, כי מלבד דעות ה"ב, הרמ"א, הב"ח, הגר"א (כולם ביו"ד סימן שעד) והבתי כהונה המובאים לעיל (בסימן הקודם) שהחמירו בדבר, כמה מן האחרונים נקטו כצד הזה בתוקף רב. מהם, הגר"י חאגיז (הלכות קטנות ח"א סימן קעז) שכתב בלשון זה: "קבר אין לו טהרה עולמית, וחלילה ליה לזרעא דאהרו קדישא כותי למישרי כהאי מלחא."

וכן להחכמת אדם (בסוף הקדמתו לשערי צדק) כתב בלשון בהיר נגד היתיר מכח כמה ראיות, וזה לשונו: "גם אשר נשמע מאז שהכהנים נכנסים למערות קברי הצדיקים באמרום קברי צדיקים אינם מטמאים, הוא ממשול גדול כו' וכל ב"ד מחויבים להפריש הכהנים שלא יזיזו עו, וטהרה מבאיא לידי קדושה ויקויים בנו והתקדשתם והייתם קדושים."

וכן פסק הגר"ש קלוגר (שו"ת טוב טעם ודעת ח"ב סימן רלא) אודות הכהנים הנכנסים לציון קדשו של מהרמ"ן מטשרנוביל. וזה לשונו: "נשאלתי מקהלה אחת אשר שמה נקבר הרה"צ מטשרנוביל זלה"ה, אם מותר לכהנים להכנס לאוהל, גם השמש המדליק הנרות הוא כהן כו' אין לנו שום ראייה להתיר. לא מבעיא אחר קבורה דודאי אסור, דבזה אין לנו שום ראייה להיתר, רק אפי' קודם קבורה רוב הפוסקים אוסרין, וכוותייהו מוכח מן הש"ס. לכן כהן המטמא אין לו דין כהן וישתקע הדבר ולא יהיה נעשה עוד. ויקויים בנו מאמר הכתוב, וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם דברי ידידם וכו'."

וכן צווח הרה"ג רבי ישראל משקלאב נגד מנהגם של הכהנים בארץ ישראל שהולכים על קברות הצדיקים. וזה לשונו בספרו פאת השלחן (הלכות ארץ ישראל פרק ב סימן יח): "יש למנוע מנהג איזה בני אדם כהנים שהולכים על קברי התנאים ואמוראים וגאונים באמרום שקברי הצדיקים אינם מטמאים, וטעות הוא בידם, כי מי גדולים צדיקים מאבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב ואדם וחווה והאמהות הק' ויוסף הצדיק, ואמרו רבותינו בגמרא שעצמותיהם מטמאין. ורבנן קשישיא וקמאי לא עבדי הכי."

והארץ עוד בבית ישראל (שם אות כה) ומסיים שברור הוא כשמש אסור לכהן להכנס לקברי הצדיקים.

גם הרה"ג הק' רבי יחזקאל משינאווע (שו"ת דברי יחזקאל סימן לז) יצא חוצב להבות אש נגד המתירים, ודן שם בטענות המתירים ומוכיח אחת לאחת שדחיות הן, ושאין היתר בדבר כלל. ועל דבריו כתב מוה"ר מסאטמאר (יואל משה, מאמר ישוב ארץ ישראל, פרק צט), וזה לשונו: "שראיות הדברי יחזקאל הם ראיות עצומות, ועוד כמה ראיות יש בדבר. ובודאי הדלכה כמותו באיסור הכהנים בקברי צדיקים"^[2].

ואין כאל המקום להעתיק את כל דבריו, אבל נעתיק מה שכתב בפרט על סברת האגרא דכלה (שהבאנו למעלה), וזה לשונו: "גם ראיתי בספר אחד מגדולי זמנינו שכתב בפסוק ד'אנחנו טמאים לנפש אדם', דהוי מסופקים אם הם טמאים, כי היו נושאי ארוננו של יוסף או דהיו מתעסקים בנדב ואביהו. ובהו רצה לתרץ קושיית אור החיים הק' דחקשה, מה שאלו, הלא בעצמם אומרים שהם טמאים. אבל במחילת קבת"ה, אין דבריו נוחים כלל, כי לפי דבריו הקושיא במקומה עומדת. אם היו מסופקים, למה אמרו 'אנחנו טמאים', והאור"ח הקדוש השיב בטוב טעם, שסברתם היתה כי טומאתם היה על פי הדבור שלא יכלו להשמר ממנו, והיה סברתם שלא ידחו כמו קרבן צבור שבא בטומאה, והשיב הקב"ה שביבאי פסח שני."

וכן הגר"מ היבנר, גאב"ד דיזנוב, בספרו הדרת קודש, שהוא הספד על הגה"ק משינאווע (הובא בסוף ספר דברי יחזקאל עמ' תעז), סיפר אודות רבו הק' שנסע מסע מיוחד לארץ ישראל בשביל מטרה זו - לבטל את מנהגם של הכהנים ההולכים לקברי צדיקים, וזה לשונו: "ופעם אחת היה בארץ הקודש, ושמעתי באומרים לי כי עיקר מטרת כוונתו להזהיר על הכהנים הקטנים עם הגדולים, שלא להקל לעצמן לילך על קברי הצדיקים, כי בנפשם היה כו'."

השדי חמד (חלק ט עמוד סה) דן בענין הזה באריכות נפלאה כדרכו, ותמצית כל דבריו שאין כל יסוד להיתר זה, ואסור לכהנים

Presenting Arguments

Shtar Borerim

Nowadays, practically every Din Torah begins with the signing of a document known as a shtar borerim. There are two primary functions to this document. The first is a halachic agreement, whereby the two parties accept the authority of these dayanim and agree to accept their ruling. Once the two parties have accepted, they can no longer ask for the case to be adjudicated elsewhere (C.M. 13:2). The second function is to serve as a legal arbitration agreement that is binding upon both parties and can be enforced in a secular court if necessary. Otherwise, a Bais Din would have no practical way of enforcing their decision.

Because this is a necessary prerequisite to a proper Din Torah, the parties can be compelled to sign this document or be declared a mesarev (Kesef Hakodoshim C.M. 75).

Din or P'shara

Another standard clause included in the *shtar borerim* says that the parties agree to a ruling that is "either with *din* or with *p'shara* (compromise)." The main reason for this clause is to allow the *dayanim* a certain amount of latitude to avoid many halachic technicalities that can be used by a litigant or his *to'ein* (representative – see the following section) to obstruct or obfuscate the proper adjudication of the case. However, acceptance of this clause is not mandatory, and a litigant may object to having it included in his *shtar borerim*.

There is another form of *p'shara* known as *p'shara k'rova l'din*, a compromise that is close to the law of the Torah. Chazal caution even experienced *dayanim* not to commit to ruling according to strict Torah law, as this is practically impossible for anyone less than the sages of the Mishnah (C.M. 13:20; Biur HaGra 30).

For this reason, no responsible *dayan* will agree to adjudicate without the parties agreeing to some amount of *p'shara*. *Dayanim* can even compel the parties to consent.

The actual mechanics of a *p'shara* and how it is reached will be discussed *be"l* in a later section.

Appointing a To'ein

In order to enhance the integrity and honesty of the parties' claims, Bais Din should hear the arguments of both sides directly from the two parties (Ritva Makkos 6b). If possible, even a translator should not be used, nor may the parties submit their claims in writing. The appointed secretary of the Bais Din should write down the claims of the litigants so they will not be able to retract or deny the claims they have made (Rivash 298). If both parties agree to have claims submitted, that is acceptable.

Technically, a plaintiff may appoint a representative to take his place, using the concept of *harsha'ah*, which is essentially giving over his right to claim from the defendant (Bava Kama 70a). This concept does not apply to the defendant who is being sued; he cannot appoint a representative (Aruch Hashulchan C.M. 124:). Additionally, a *harsha'ah* removes the plaintiff from the Din Torah altogether, leaving only the representative in his place. Consequently, according to many opinions in halachah, a defendant must self-represent in Bais Din (C.M. 124:1), and the same would apply to a plaintiff who is present at the Din Torah and has not completely removed himself from the case (Shach C.M. 124:1).

Common Custom

However, the common custom is to allow both litigants to bring representation despite the lack of a solid basis for this practice in halachah (Aruch Hashulchan C.M. 124:2; Chazon Ish C.M. 4:7). If both parties agree to this arrangement, then it is acceptable, and some argue that because it is the common custom,

the parties implicitly agreed to it. [Additionally, because secular law requires the parties to be granted a right of representation, negating this could invalidate the arbitration agreement. Therefore, allowing the parties to bring representatives must be allowed in order for the ruling to be enforceable.]

Although a *to'ein* is permitted to sit beside his client, offer his counsel and speak on his behalf, if the *dayanim* deem it necessary to clarify certain facts that are relevant to the case, they are allowed to ask the litigants directly and have them answer in their own words (Urim 124:2). Also, it is important that the *to'ein* be one who will assist in the pursuit of justice, for example, by presenting the claims in an organized way and helping the client put together his thoughts and arguments. However, a *to'ein* who obstructs or distorts the truth may not be used (Torah Temimah Mishpatim 117). Furthermore, dayanim should berate such people who try to win Dinei Torah by finding opinions and sources in halachah that seem to uphold their unjust claims (Nachlas Shivah 44:6).

Acting as a To'ein

Regarding the *to'ein* himself, Chazal denigrate one who chooses to involve himself in a dispute that is not his own, even by accepting the full power-of-attorney from the plaintiff. An exception is in a case where the plaintiff is in a different city and cannot collect his debt, or there is another reason why representing the plaintiff saves him from being victimized. Some Poskim add that if the *to'ein* is getting paid for his services then he is not considered one who involves himself in another's dispute.

In addition, there is a general prohibition against advising a litigant how to present his claim in order to win his *Din Torah*, unless the litigant is a relative or close friend. The Rishonim understand this to be referring to people who advise clients how to win *Dinei Torah* (Seder Hadin 16:14).

YOM IYUN 2025

Machon Smicha Halachah Symposium

*Join for a day of learning, insight, and connection with prominent Rabbonim.
Watch, hear, and learn how the timelessness of halachah is applied to contemporary issues.
Featuring interactive panels, interviews, discussions, shiurim, and more.*

Wednesday morning 29 Sivan June 25
10:30am-2:00pm

Bais Levi Yitzchak Shul - 556 Crown St, Brooklyn, NY 11213

Lunch Will Be Served

For Men and Women

מבן סמיכה – עולם ההלכה נגיש לכל אחד

transgressions.

In contrast, the goat for Azazel evokes a far more visceral reaction. It is expelled from the sanctuary, led by a man destined to die that year[7], and cast off a cliff into a barren wasteland, its body violently shattered. This grim and unsettling image instills genuine fear and awe, confronting the sinner with the harsh consequences of sin. It is this terrifying spectacle that most powerfully moves a person toward deep and complete repentance, and through it, Hashem in His compassion forgives all their transgressions (אֲזַנִּים) [8] (לתורה בשם ג'יסו אב"ד פינסק

The truth is that this terrifying scene was witnessed only by the individual who cast the goat off the cliff. Yet, it was the imagination of that moment - the vivid mental picture of the goat’s dreadful end - that stirred the hearts of the people to teshuva. In the same way, the description that we recite during Musaf on Yom Kippur can serve as a powerful personal call to teshuva.

9 about karbanos in general.

[7] This is a reference to a midrash cited by the Chizkuni.

[8] ראה כיו"ב בלקו"ש חלק ב' ע" 1: "סיאיא ידוע די הסברת הרמב"ן אין דעם ענין פון קרבנות, אז דער וואָס ברענגט אַ קרבן דאַרף בשעת מעשה באַטראַכטן זיך אז דאָס וואָס דער קרבן זכּוּל'ט זיין ווערן פאַרברענט און מיאז זורק דם על המזבח און ווייל "ראוי לו שישפך דמו וישרף גופו לולא חסד הבורא שלקח ממנו תמורה ... דמו תחת דמו נפש תחת נפש כו" ... ועיפ' ביאור הרמב"ן הנ"ל איז פאַרשטאַנדיק, אז דאָס וואָס יעדער סוג קרבן האָט זיינע דינים מיוחד'ן איז ווייל זיי דוקא אַפּט מתיאם צום תּכּלית פון דעם קרבן — וואָס דער קרבן דאַרף אױפּטאַן אין דעם אדם המקריב, וועלכן "טייל" פון "זיך" ער איז מקריב צום אױבערשטן".

להשתטח על קברי צדיקים.

גם הגרש"ז אויערבאך התייחס לשאלה זו, והחמיר בדבר ולא נתן שום בסיס להתיר. וזה לשונו בהליכות שלמה (פסח עמוד שטו):"אין לכהנין להנכס לבנין שעל קבר רשב"י במירו. והכהנים הבאים להשתטח על קברי צדיקים ונזהרים מלהקל באיסור כהונה, זכותם של אותם הצדיקים תעמוד להם ביותר במילוי משאלותיהם."

ושם בדבר הלכה נתבאר יותר:"ומה ששגור בפי הבריות שבנייתו היתה באופן שלא תהא הטומאה בוקעת ועולה, שמועה בעלמא היא ואין להקל על פיה באיסור כהונה. ואף שכולנו טמאי מתים וגם אין לנו בזמנא אפילו כהני חזקה ברויים לגמרי, מ"מ אין להקל כלל בקדושת כהונה לא באדורייתא ולא בדרבנן. ואף שכתב הרמב"ן שמי שמת במיתת נשיקה אינו מטמאה, מי לנו לומר שזה מת במיתה נשיקה וזה מת ע"י המשיחת."

התמימים באשכבתא דרבי

ראה בספר אשכבתא דרבי (עמוד קב) ששם מספר הרב משה דובער ריבקין על דבר הסתלקותו של כ"ק אדמו"ר הרש"ב מליובאוויטש, שהיה רב אחד שהתיר לכהנים בחורי הישיבה ה"תמימים" להטמא לרבם. וכתב שם שזה נעשה בחמת התרגשות ואין להזניחם חלילה, ועיי"ש בהערה (אות סב) שהאר"ן בסוגיא זו, ומצדד שם שסמכו עצמם על זה שרבו דינו כנשיא שהכל מטמאים לו, וכמש"כ הרא"ש. ומסיים שם דפשיטא שכל זה אך ורק בשעת הקבורה, ואין שום היתר לכהנים להשתטח על קברו של הצדיק. וזה לשונו:"התמימים (בחורי הישיבה) הכהנים היו ג"כ בעת הטוהרה והקבורה, מהם שלא שאלו כלל היתר, ומעצמם נכנסו עפ"י הרגש נפשם, ומהם אשר שאלו להגרי"י רפולובוטש מק"צ [מקדמעענוצג], והוא גם הוא מרוב ההתרגשות והתפעלות אמר להם בפשיטות להיתר, כי צדיק זה טהור טהור הוא כו', ואף כי הלכה למעשה יש לעיין בזה עוד, אבל הם שהתירו לעצמם מהרגש נפשם, אין להזניחם חלילה, ויש לזה מקום גם בהלכה, ובוודאי יקבלו שכר כו' כמו על הפרישה כו'."

דעת כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע וכדעת האוסרים, כן היה דעת כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע

on by sin. However, this process can only apply to sins committed inadvertently. The goat sent to Azazel, which atoned even for deliberate sins, could not accomplish this and therefore had to be sent to the location and domain of impurity in order to ‘silence the prosecutor’[5].

The distinction between the Azazel goat and other karbanos vis-à-vis atonement for deliberate sins can also be explained in a more down-to-earth approach. The core idea of a korban is that the sinner should internalize that he truly deserves the fate of the animal —its slaughter and destruction—due to his sins, and that yet, in His divine mercy, God accepts the animal in his place[6], and this recognition stirs sincere repentance.

Other karbanos that are offered in the holy environment of the Bais Hamikdash instill limited fear and trepidation in the observer, and its capacity for atonement is therefore limited to minor (or inadvertent)

[3] ‘Separate Intelligences’ or ‘intelligences [that are of form but] without matter’ is a term used by philosophers. At the most basic level it refers to the souls of the celestial spheres, which are understood by philosophers to be the angels. See Ramabm Hil. Yesodei Hatorah Chapter 2. [4] Black magic - see https://en.wiktionary.org/wiki/nigromancy#English [5] השוה מו"נ ח"ג פמ"ו (תרגום קאפח): "ולפי שהיה שיער המשתלח לכפרת חטאים גדולים באופן כללי, עד שאין שם חטאת צבור המכפרת מה שמכפר, וכאלו הוא נושא כל החטאים, ולפיכך אין מתקשרים בו בשחיטה ולא בשריפה ולא בהקרבה כלל, אלא מרחיקין אותו תכלית הריחוק ויושך'ך לארץ גזרה, כלומר שאין בו שוב".

[6] This idea is put forth by the Ramban in his commentary to Vayikra 1,

(שולחן מנחם יו"ד סימן קעה). ולמרות שרבים הם שהקילו בדבר – בפרט החסידים לנשיאיהם, הדבר לא היה נכון נגד עה"ק. וזה לשון רבינו שם:"במענה על שאלתו זה מכבר במה שנהגו כהנים להשתטח על קברי צדיקים ושאל חו"ד בזה.

הנה יעויין בשדי חמד חלק אסיפת דינים מערכת ארץ ישראל (סימן א), אבליות (סימן קח), ראש השנה (סימן א סעף ו) וכן בפאת השדה שם (מערכת אבלות טשא ו), שהוא מבאי כמה וכמה אחרונים ורובם ככולם מחמירים בזה. וכן משמע ג"כ פ"ד עדת חב"ז, וכדמוכח מתשובת מהרי"ל מיאנאוויטש (אחי אדמוה"ז) שנדפס באחת מחבורות התמים בעניני המחיצה שעשו בהאדיטש מסביב להקבר. וכבר הובא ג"כ בהספרים שהביא השיד חמד אשר אעפ"כ הרבה מקילים בזה ובפרט החסידים בנוגע לנשיאייהם, ואעפ"כ אין דעתי נוחה מזה מפני תשובת מהרי"ל הנ"ל. וכן אמרו לי, אשר בליובאוויטש בהאהל היו סימינים בתור מחיצה שעד כאן נגשים כהנים ותו לא.

בנוגע לאהל כ"ק מו"ח אדמו"ר, הנה נסדר שסביב הקבר נמצאת מחיצה גבוה עשרה טפחים, והכהנים עומדים במרחק ד' טפחים מהקברים וגם המחיצה בכלל, וכיון שהאהל נמצא בתוך בית החיים, הנה הכהנים באים לשם באטו סגור, היינו שיש לו דין אהל כו'.

ובמענה לאלו שהביאו ראיה ממעשה דאליהו בקבורת רבי עקיבא ודברי ר"ח כהן על רבינו תם, השיב להם כ"ק אדמו"ר זי"ע:"ובכל אופן, פשוט שחילוקי יש בין הענין שמתמא לנשיא ולצדיק בזמן הקבורה, לבין הליכה על הציון לאחר זמן, וכבר דשו בה רבים."

חיקון מקום לכהנים

ובספר אשכבתא דרבי מאת הרב משה דובער ריבקין, מפליא על בניית הציון של כ"ק אדמו"ר הריי"ץ זי"ע איך שחלק מהאהל פתוח למען הכהנים כדי שלא יבא להכשל באיסור טומאה, וזה לשונו שם (עמוד קו):"ואתקד בשנת תשי"א כשהתחילו לבנות אהל בניו אבנים על ציון כ"ק אדמו"ר נבג"מ, הפליא להשכיל כ"ק אדמו"ר הרמ"מ (שליט"א) [זי"ע] וצוה לעשות מחיצה גבוה יותר מחצי קומת איש סביב הציון. והמחיצה נעשית באופן כזה שגם אם יתקרבו הכהנים אל המחיצה, יהי עוד יותר מד' טפחים מגוף הציון, כדי שלא יכשלו הכהנים, כמבואר בטוש"ע ססי' שע"א

[The Ramban concludes by saying that the topic would be better understood by a thorough understanding of the רוחות and שכלים נבדלים [3] (spirits) and how they are affected by karbanos; which can be understood by the study of nigromancy[4] and the esoteric meaning of the Torah’s allusions. The Ramban says that he is not in a position to further elaborate, as doing so would warrant a thorough rebuttal of ‘those who, due to the excessive influence of the arrogant Greek [Aristotle], deny the existence of anything that cannot be conceived by their reasoning’].

This last point is elaborated on by the Tzemach Tzedek (Derech Mitzvosecha § Eglā Arufā) where he explains how the mechanism of the atonement of karbanos functions. The blood of a sacrificial animal represents the vitality and passion of the Jew’s animal soul that engaged in sin. By sprinkling it on the holy *mizbe’ach* the animal soul is elevated to a spiritual plane where it is no longer susceptible to contaminati-

[1] Accordingly, the word Azazel means ‘strong power’ (Rabeinu Bechaye). The word Samael is related to word שמאל, meaning left and is a reference to the evil inclination which is described as being on the left, and to the word סמין, meaning blindness (ה"פ ע"ה) (עזק דמן עכו) מה"פ).

[2] ראה גם רבינו בחי": "ואם זה נהנה במה שאנו נותנין לו אין נותנין לו כלום ולא מכוונים אליו כלל אלא לשם המיוחד. וכן מצינו במלאך של מנוח שנהנה כשעלה בלבה המזבח, ולא היתה כונת מנוח למלאך חס ושלום אלא לשם המיוחד, וכן המנות בקרבנות שזכתה תורה לאהרן ולבניו ואף על פי שהם נהנים בה אין בדבר שום צד עבודה לכהנים מקריבים הקרבנות, אלא לעשות רצון אבינו שבשמים שצונו בכך".

דאם יש מחיצה גבוה עשרה טפחים המפסיק להקבר, מותר לכהן להתקרב עד ד' טפחים, והוא באמת עצה טובה ותקון גבול. זכות כ"ק אדמו"ע יגן עלינו ועלינו ועכ"ו."

סיכום הדברים

א. בסימן הקודם הובאה שיטת המתירים לכהנים לילך לקברי צדיקים משום שאין מטמאים. ושיטה זו מסתמכת על הגמ' כתובת ומדרש משלי.

ב. עוד ראיה להיתר מגמ' ברכות דשמואל אזל לחצר מות (פי' בית הקברות) אע"פ שכהן היה. ויש לדחות שהכל אירע בחלום (מצפה איתו).

ג. יש ראיה לאסור מהגמ' סוכה דנושאי ארונו של יוסף או מישאל ואלצפן נטמאו ולא יכלו לעשות הפסח במועדו. ויש לדחות שבאמת לא נטמאו אלא נסתפקו בדבר, ופרשת פסח שני נאמר לשאר ישראל (אגרא דכלה).

ד. עוד ראיה לעשרת מריש לקיש שהיה מציין מערתא דרבנן, ור' בנאה שהיה מציין מערתא וגם מערת המכפלה, ופרש"י ורשב"ם שלא יכשלו בטומאת מת. משמע שצדיקים מטמאים במת. והך דמערת המכפלה יש לדחות, דמשום ראשו של עשו נקבר שם (מנחת אלעזר). ועוד י"ל שהיו מציינים לא משום טומאה אלא שידעו המקום כדי שיתפללו (כפתור ופרח, יעב"ץ).

ה. האבני נזר מחלק בין צדיק שנהרג, שאז אינו מטמא, לשמת כדרכו דאז מטמא. (ובזה נדחו ראיות הנ"ל).

ו. מנהג הקודם בארץ ישראל שהכהנים היו הולכים לקברי צדיקים (הובא בחיד"א ואגרא דכלה).

ז. היעב"ץ והפלאה נקטו כדעת המקילים. וכן המנחת אלעזר לולא החשש שכל אחד יאמר זה צדיק וזה צדיק, ומי ימחה נגדו. וכ"כ הישמח משה.

ח. אמנם רבו האוסרים על המתירים. ומהם, הלכות קטנות, חכמת אדם, הג"ש קלוגר, פאת השולחן, הק' רבי יחזקאל ששינאווע, שדי חמד. וכך הכריעו הגרש"א בהליכות שלמה.

ט. בספר אשכבתא דרבי מסופר שהיו התמימים (בחורי הישיבה) הכהנים שתקריבים אל מותו של כ"ק אדמו"ר הרש"ב בהסתלקותו, והתירו להם ע"י רב אחד, אך לא בריוח אלא בחמת התרגשותם, ונקט שם שסתמכו על הא דדיון נשיא כמת מצוה.

י. דעת כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע לאסור על אף שרבים סמכו עצמם להקל בדבר. ודחה ראיות המתירים.

יא. גם צוה לבנות כ"ק אדמו"ר את ציונו של כ"ק אדמו"ר הריי"ץ זי"ע באופן שיש מקום לכהנים להכנס בלי מכשול, כמבוא בספר אשכבתא דרב.

שהוא קדוש באמת שלא תשלוט בו הטומאה, לבין הצדיק שלא הגיע למדרגה זו. ועי"כ בית דין צריכים להורות בו איסור תורה והכתן עובר על איסור אדורייתא, כי כך ניתנה התורה להראה בבית דין של מטה.

^[2] ועיי"ש שמישיב בטוב טעם את הסתיות שבדברי חז"ל אם צדיקים מטמאים. וכיאר שבאמת היה ראוי שצדיקים לא יטמאו קדמי שמיא גילא שאין להם טומאה, אך לא ניתנה רשות לבני האדם לנהוג לפי כלל זה ולהבחין בין מי

^[1] ראה בחוס' שם שאף שאדם הראשון ואברהם אבינו לא היו בכלל ישראל, מ"מ לא נמלטו מהמיעוט דאתם קרויים אדם, לפי שהם נקראו אדם. אדם הראשון נקרא כן, וגם אברהם אבינו, נאמר בו "האדם הגדול בענקים".